

Pietrzyk, Zdzisław

Materiały do działalności Łukasza Kurdybachy w Palestynie w spuściźnie Stanisława Kota

Rozprawy z Dziejów Oświaty 29, 125-131

1986

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ZDZISŁAW PIETRZYK

MATERIAŁY DO DZIAŁALNOŚCI ŁUKASZA KURDYBACHY W PALESTYNIE W SPUSZCZNIIE STANISŁAWA KOTA

W XXVI tomie *Rozpraw z dziejów oświaty* ukazał się artykuł Jana Drausa pt. *Działalność oświatowa Łukasza Kurdybachy w latach 1940—1946*, będący ważnym przyczynkiem do biografii tego zasłużonego historyka wychowania i myśli pedagogicznej, a także organizatora polskiego szkolnictwa na wychodźstwie w czasie drugiej wojny światowej. Równocześnie z drukiem powyższego artykułu do Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie wpłynęła spuścizna naukowa wraz z korespondencją prof. Stanisława Kota, z którym Łukasz Kurdybacha współpracował w początkowej fazie swej działalności oświatowo-wydawniczej w Palestynie. Wśród wielu cennych materiałów znajdujących się w spuściznie prof. Stanisława Kota są listy Łukasza Kurdybachy do profesora oraz materiały dotyczące jego działalności w Palestynie w latach 1941—1943¹.

W materiałach tych znajdują się ważne źródła do początkowego okresu pracy Łukasza Kurdybachy w Palestynie. Są to dwa memoriały: *Szkolnictwo w Palestynie (Stan i postulaty)*, *Przedruk i rewizja podręczników szkolnych* oraz *Sprawozdanie z akcji druku podręczników szkolnych*, pióra Łukasza Kurdybachy. W korespondencji Stanisława Kota jest również list Ł. Kurdybachy z 19 września 1942 r., wyjaśniający, jak doszło do jego późniejszej działalności oświatowo-wydawniczej.

Pierwszy z memoriałów o stanie szkolnictwa polskiego w Palestynie sprządzony 8 listopada 1942 r., zawiera opis sytuacji polskiej oświaty i zakończony jest 12 punktami, w których Ł. Kurdybacha postuluje, w jaki sposób istniejący wówczas stan poprawić. Autor stwierdził w nim, że poziom nauczania jest na niskim poziomie, a przy tym występują nieprawidłowości natury formalnej. Dowodził, że niedopuszczalne są praktyki zaliczania dwóch klas gimnazjalnych w ciągu jednego roku. Szkoła w Tel-Awiiwie powinna zostać objęta fachową opieką pedagogiczną, a dotychczasową dyrektorkę tej szkoły należy zwolnić z zajmowanej funkcji.

¹ Listy znajdują się w Bibliotece Jagiellońskiej w Krakowie (dalej: BJ), rkps przyb. 159/83, materiały natomiast do działalności Stanisława Kota w Palestynie w: BJ, rkps przyb. 120/83.

Opiekę nad szkolnictwem we wszystkich jego formach powinny przejąć władze cywilne z rąk wojska². Niezbędne, według Ł. Kurdybachy, jest zwiększenie liczby nauczycieli, których jest bardzo mało, gdyż nauczanie prowadzą ludzie bez fachowego przygotowania. Należało jego zdaniem wprowadzić zmiany w programie nauczania, który powinien być dostosowany do aktualnej sytuacji politycznej³.

Sprawy te szeroko omówił Kurdybacha w memoriale *Przedruk i rewizja podręczników szkolnych*. Uważał, że na czas wojny powinien zostać zniesiony w szkole system koedukacyjny, a szczególnie w starszych klasach. Motywował to tym, że wśród chłopców trafiali się młodzieńcy o bardzo różnorodnej przeszłości. Z powodu dużego napływu dzieci i młodzieży polskiej do Palestyny proponował otwarcie szkół różnego typu, w tym szkół zawodowych, zarówno dla chłopców, jak i dla dziewcząt.

Praca nad drukiem oraz przeredagowaniem podręczników szkolnych została powierzona Łukaszowi Kurdybasze przez Stanisława Kota, ówczesnego ministra stanu dla spraw polskich na Bliskim Wschodzie, a zaakceptowana przez Urząd Oświaty i Spraw Szkolnych, kierowany przez gen. Józefa Hallera⁴. Rewizja podręczników miała polegać m. in. na dostosowaniu ich treści do aktualnej sytuacji politycznej. Łukasz Kurdybacha proponował usunięcie ustępów zawierających hołdy dla marszałka Rydza-Śmigłego oraz innych dostojników państwowych Polski międzywojennej, propagujących przyjaźń z Niemcami, niechęć do Czechosłowacji, fragmentów stroniczo i jednostronnie naświetlających dzieje Polski w latach 1918—1939, zalecał natomiast wprowadzenie do podręczników treści mówiących o bohaterstwie żołnierza polskiego we wrześniu 1939 r., o odrodzeniu się armii polskiej i jej walkach na frontach, podkreślenie niezłomnej postawy narodu polskiego wobec okupanta, a także o działalności rządu polskiego gen. Władysława Sikorskiego. Rewizja treści podręczników napotkała jednak ostre sprzeciwy wśród kierownictwa szkół junackich. Przedruk podręczników, podobnie jak ich rewizja, natrafił na takie przeszkody, jak trudności finansowe i wydawnicze. Koszty druku miał pokryć Skarb Państwa, a Anglicy podjęli się w swym wojskowym wydawnictwie w Jerozolimie — Printing Office — drukować podręczniki w nakładzie dwóch tysięcy egzemplarzy. Nakład ów był za niski na potrzeby, które były jednak trudne do sprecyzowania z powodu nieustabilizowanej sieci szkolnej zarówno w Palestynie, jak i na Środkowym Wschodzie i Afryce. Trudności powyższe wynikały również z dużego napływu dzieci polskich ze Związku Radzieckiego. Podstawową

² Por. list Stanisława Kota do gen. Józefa Hallera, szefa Urzędu Oświaty z 17 listopada 1942 r., S. Kot, *Listy z Rosji do gen. Sikorskiego*, Londyn 1956, s. 401—405.

³ *Ibidem*.

⁴ J. Draus, *Działalność Łukasza Kurdybachy w latach 1940—1946*, [w:] *Rozprawy z dziejów oświaty*, t. XXVI, Wrocław 1984, s. 218—219.

trudnością był jednakże brak kompletu oryginalnych podręczników szkolnych używanych w okresie międzywojennym. Wielkie zaangażowanie się Stanisława Kota w tę akcję ułatwiało bardzo wydatnie pracę Łukaszowi Kurdybasze⁵. Wspólne wysiłki takich właśnie ludzi, jak S. Kot i Ł. Kurdybacha, doprowadziły w konsekwencji do tego, że polska obecność kulturalna na Bliskim Wschodzie w latach 1942—1946 zaznaczyła się chwalenie nie tylko wydawaniem podręczników, ale także literatury pięknej i prasy na wysokim poziomie kulturalnym⁶.

W końcu listopada 1942 r. (prawdopodobnie około 24—25) Łukasz Kurdybacha sporządził *Sprawozdanie z akcji druku podręczników szkolnych*. Podkreślał w nim trudności, które wcześniej przedstawił w memoriale o rewizji i przedruku podręczników, uwypuklił jednak nieporozumienia z komendą szkół junackich. Wysuwał w sprawozdaniu swym propozycję druku podręcznika do języka angielskiego, którego nauka powinna być obowiązkowa, ze względu na ówczesną sytuację, już od trzeciej klasy szkoły powszechnej. Proponował, by w sytuacjach, kiedy występuje brak oryginalnych podręczników, przygotować nowe, które trzeba będzie napisać w trudnych warunkach wojenno-emigracyjnych. Zwrócił też uwagę na brak literatury pomocniczej, tj. arcydzieł literatury pięknej, antologii, lektur, których brak starano się zniwelować w późniejszym czasie. W związku z planami zróżnicowania nauki dla dzieci i młodzieży o różnych zainteresowaniach, zasobie wiedzy i zdolnościach, a więc założenia szkół zawodowych, trzeba drukować podręczniki obejmujące różnorodną tematykę. Przewidywał drukowanie podręczników m. in. do nauki mechaniki, handlu, materiałoznawstwa, gospodarstwa domowego. Nakład podręczników do tych przedmiotów powinien według Łukasza Kurdybachy wynosić dwa tysiące egzemplarzy, ale wskazane byłoby zachowanie matryc do ewentualnego dodruku tych książek, których by zabrakło.

Ostatnim bardzo wymownym źródłem do genezy działalności Łukasza Kurdybachy w Palestynie jest jego list do Stanisława Kota, datowany: Jerozolima 13 września 1942 r., który wskazuje, jak trafnie Stanisław Kot jako minister stanu dla spraw polskich na Bliskim Wschodzie umiał ocenić i wybrać jedną z propozycji, które przedstawił mu uczeń jego przyjaciela — Stanisława Łempickiego. Po otrzymaniu tego listu S. Kot starał się wyreklamować Ł. Kurdybachę z wojska, co przyszło mu z wiel-

⁵ W BJ, rkps przyb. 120/83, znajduje się depesza S. Kota następującej treści: „Do wysłania klarem. Konsulat R. P. Lusaka. Proszę przysłać natychmiast pocztą lotniczą do Jerozolimy dla Kurdybachy książki: [J.] B a l i c k i, [S.] M a y k o w s k i, *Mówią wieki*, kl. II i IV gimn[azjum], w celu przedruku. Po otrzymaniu danych o ilości dzieci w każdej klasie otrzyma szkoła potrzebną ilość nowych podręczników”. KOT³ Jerozolima, 30 I [19]43.

⁶ Np. dwutygodnik „W drodze”, w którym zamieszczał swe artykuły Ł. Kurdybacha.

kim trudem, o czym później z goryczą napisał nie wymieniając nazwiska Ł. Kurdybachy: „nie od razu nawet udało się zwolnienie [z wojska] docenta uniwersytetu żyjącego połową żołądka, gdyż konieczny był w wojsku jako ordynans oficerski”⁷. Mimo tych trudności już w październiku 1942 r. Łukasz Kurdybacha zatrudniony był przy przygotowaniach do druku podręczników szkolnych⁸.

List, o którym mowa powyżej, publikujemy jako aneks do tego krótkiego omówienia materiałów źródłowych do początkowego okresu działalności Łukasza Kurdybachy w Palestynie. Wyjaśnia on, jak doszło do tak trafnego i doniosłego w skutkach dla naszej kultury powierzenia Łukaszowi Kurdybasze kierowania akcją wydawniczą na potrzeby emigracji polskiej w czasie drugiej wojny światowej.

ANEKS

Jerozolima, dnia 13 IX 1942.

Wielmożny Panie Ministrze!

Bardzo jestem wdzięczny Panu Ministrowi, że Pan Minister był łaskaw pamiętać o mnie i w listach p. Kańskiego⁹ zapytywał dwukrotnie o mnie. Wzruszyło mnie to głęboko tym bardziej, iż, jak wiem, Pan Minister jest zapracowany od rana do nocy. Ja od półtora roku jestem w wojsku, ale niestety choruję ciągle na serce i żołądek. Ostatecznie z końcem lipca [musiałem] poddać się bardzo ciężkiej operacji w Jerozolimie, podczas której wycięto mi pół żołądka i część dwunastnicy. Jakoś się wygrzebałem z tych ciężkich przeżyć. Mieszkam w jednym z klasztorów pod Jerozolimą pod opieką sióstr angielskich. Ale mam pełno zmartwień, bo nie mam na to funduszków i muszę niestety korzystać z uprzejmości p. Chmielińskiej¹⁰. Gdyby nie pożyczka od niej, byłbym zupełnie bez wyjścia, bo żołąd na pokrycie rekonwalescencji zupełnie nie wystarcza (3 funty miesięcznie).

Do Pana Ministra ośmielam się zwrócić z następującą prośbą. Wedle orzeczenia lekarzy do dalszej służby wojskowej, jeśli chodzi o warunki fizyczne, zupełnie się nie nadaję, zwłaszcza że przez długi czas muszę przestrzegać ścisłej diety. Na razie jestem na urlopie, ale co będzie dalej, nie wiem. Gdyby Pan Minister był łaskaw pomóc mi, to mogłyby się znaleźć ewentualnie trzy rozwiązania:

1) Chętnie wróciłbym do pracy naukowej. Wprawdzie tutaj nie ma wielkich możliwości, ale nawet w bibliotece tutejszego Uniwersytetu można by jako tako

⁷ S. Kot, *op. cit.*, s. 59.

⁸ Por. list Tadeusza Lubaczewskiego delegata Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej w Jerozolimie do Stanisława Kota z 23 września 1942 r., BJ, rkps przyb. 120/83.

⁹ Trudno ustalić, o kogo z Kańskich chodzi. Możliwe, że o dra Jana Kańskiego, działacza ludowego, pracownika bankowego w Tarnowie przed wojną. Niewykluczone, że Ł. Kurdybacha ma na myśli młodego działacza Stronnictwa Narodowego, z którym mógł zetknąć się w Rumunii na przełomie lat 1939/1940.

¹⁰ Chodzi tu zapewne o żonę Jana Chmielińskiego, szefa ekspozytury Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej w Haifie, od lipca 1943 r. konsula w Kampali.

poznać dzieje kultury i wychowania w Anglii; język angielski opanowałem jako tako, więc ta strona nie przedstawiałaoby specjalnych kłopotów.

2) Praca na terenie szkolnictwa, które tutaj zaczyna być coraz poważniejszym problemem. Jest tu nieszczególna szkoła uchodźcza, o dosyć niskim poziomie zarówno umysłowym, jak i wychowawczym, która budzi zastrzeżenia z tego powodu u rodziców i w społeczeństwie i dlatego wymaga nadzoru. Ponadto w tej chwili rośnie problem kształcenia junaków z Rosji (jest ich już około 1500, a rzekomo ma przyjść jeszcze 1000) — oraz dziewczęta z Rosji. Nasuwa się w związku z tym szereg zagadnień, czy wykształcenie tej młodzieży ma pójść tylko w kierunku teoretycznym, wedle obowiązujących do dzisiaj, a znanych Panu Ministrowi programów, czy też raczej przynajmniej dla pewnej części nadać charakter bardziej praktyczny, tak aby ta młodzież po powrocie do Polski mogła już wejść samodzielnie w życie. Te zagadnienia wymagają przede wszystkim decyzji Pana Ministra, a potem kogoś, kto by czuwał wiernie nad wykonaniem decyzji. Ponadto kwestia niezwykle paląca to sprawa podręczników, i to nie tylko ich przedruków, ale i ich wyboru oraz, co najważniejsze, ich adaptacji do nowych naszych warunków narodowych.

3) Proponują mi tutaj ewentualny wyjazd do Kenii dla objęcia tam kierownictwa sprawami szkolnymi i kulturalnymi. Wyrażenie zgody odroczyłem do decyzji Pana Ministra i pozwolę sobie zaznaczyć, że pojechałbym do Kenii pod warunkiem, iż jakaś praca tam będzie możliwa, no i że będzie to możliwe ze względu na moje zdrowie. Ponadto jest ważną sprawą zagadnienie naszych oficjalnych przedstawicieli. Gdyby bowiem mieli być tacy, jak p. Fiedler¹¹, na Cyprze, to szkoda zabierać się do jakiegokolwiek pracy. Gdyby nie uprzejmość władz angielskich na Cyprze, z którymi miałem bezpośrednie stosunki, byłby on przez swoje nieróbstwo i brak zrozumienia tamtejszą szkołą całkowicie położony.

Przedstawiając te trzy możliwości bardzo Pana Ministra proszę o łaskawe zaopiekowanie się moją osobą. Od pracy nie stronię, bo w Rumunii przez rok, a później na Cyprze dałem dowód, że umiem pracować i organizować. Gdy Pan Minister będzie łaskaw obdarzyć mnie ewentualnie swoim zaufaniem, dołożę wszystkich sił, aby go nie zawieść. Do tej gorącej prośby zmusza mnie krytyczny stan mego zdrowia, które mogą w nieodpowiednich warunkach całkowicie stracić.

Czy Pan Minister ma jakieś wiadomości o prof. Lempickim?¹² Bardzo się o niego niepokoję. Od prof. Vetulaniego¹³ miałem list pół roku temu i teraz też nie wiem, co się z nim dzieje.

Bardzo Pana Ministra przepraszam, że osmielam się zabierać czas moją osobą, ale wiem z opowiadań, że Pan Minister już wielu ludziom pomógł, a ponadto pamiętam stałą życzliwość Pana Ministra dla mnie. Bardzo byłbym też wdzięczny, gdyby Pan Minister był łaskaw mnie przyjąć po przyjeździe do Palestyny.

Łączę wyrazy najgłębszej czci
Dr Łukasz Kurdybacha

¹¹ Stefan Fiedler-Alberti, był radcą w międzywojennym Ministerstwie Spraw Zagranicznych, od 1940 r. konsul generalny w Nikozji, a w okresie od 1 czerwca 1941 do 1 listopada 1943 r. konsul w Lusace.

¹² Stanisław Lempicki (1886—1947), historyk literatury i szkolnictwa, profesor Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie (Ł. Kurdybacha był jego uczniem). Od listopada 1941 do 1943 r. prof. S. Lempicki pracował jako bibliotekarz w Ossolineum we Lwowie.

¹³ Adam Vetulani (1901—1976), historyk prawa, profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego. W czasie wojny przebywał w Szwajcarii.

ZDZISŁAW PIETRZYK

THE MATERIALS ON THE ACTIVITY OF ŁUKASZ KURDYBACHA
IN PALESTINE IN THE POSTHUMOUS WORKS OF STANISŁAW KOT

Summary

The manuscripts of posthumous scientific works of Professor Stanisław Kot got to the Jagellonian Library in Cracow. There are materials there on the cultural and educational activity of Łukasz Kurdybacha in Palestine in the years 1942—1943. Since the active service in the army was too hard for Ł. Kurdybacha because of his bad state of health, he applied by letter to Stanisław Kot, who was Minister of State for Polish Affairs in Near East, and suggested engaging him to cultural, educational and scientific work.

In November 1942, Ł. Kurdybacha wrote out a memorial entitled "School Education in Palestine (the State and Postulates)", which contained his critical estimation of Polish school education in Near East. He ended the memorial with the list of postulates which, if realized, could effect improvement of the state of school education in Palestine.

S. Kot, acting in concert with General Haller, charged Ł. Kurdybacha with the preparation of school-books for reprinting. They were to be used in Polish schools which were founded in Palestine, in Near East and in Africa at that time. Ł. Kurdybacha made an attempt at adapting the content of handbooks to the political situation of those days by making changes in them. The changes were introduced into passages referring to the latest history, the attitude towards the "sanacja" regime and the relations with the neighbours of Poland. He proposed to insert in school-books passages about the current political situation, i.e. the events in the years 1939—1942 and the activity of General W. Sikorski's government, among others.

At the end of November 1942, he wrote a report of the action of printing the school-books. He emphasized the troubles connected with the action as a whole. In his opinion, the difficulties resulted both from reasons of an objective character and divergencies of views and attitudes of Polish refugee community in Palestine. He proposed to print handbooks not only for grammar schools, but also for teaching vocational subjects and books from reading lists as well as belles-lettres.

The letter of September 13 1942 from Łukasz Kurdybacha to Stanisław Kot, which determined the sender's fate in the years 1942—1946, is quoted in Annex.

Translated by Elżbieta Nawrocka-Berezowska

ЗДЗИСЛАВ ПЕТШИК

МАТЕРИАЛЫ КАСАЮЩИЕСЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
ЛУКАША КУРДЫБАХИ В ПАЛЕСТИНЕ,
В ЛИТЕРАТУРНОМ НАСЛЕДИИ СТАНИСЛАВА КОТА

Содержание

В библиотеке Ягеллонского университета числится рукописное литературное наследие проф. Станислава Кота. В этом собрании находятся материалы касающиеся культурно-просветительной деятельности Лукаша Курдыбахи в Палестине, в 1942—1943 годы. Из-за

состояния его здоровья служба в армии была бы для Л. Курдыбахи слишком затруднительной и поэтому он обратился к Станиславу Коту, который в то время был министром по польским вопросам на Ближнем Востоке, с предложением использовать его для культурно-просветительно-научных целей.

В ноябре 1942 г. Л. Курдыбаха подготовил докладную записку: «Система образования в Палестине (состояние и постулаты)», содержащую критическую оценку состояния польской системы народного образования на Ближнем Востоке. Эту докладную записку он закончил перечнем предложений, которые, после введения их в жизнь, могли улучшить состояние системы народного образования в Палестине.

С. Кот, после согласования с генералом Я. Галлером, поручил Л. Курдыбахе подготовку для перепечатки школьных учебников, которые предусматривались для организующейся сети польских школ в Палестине, на Ближнем Востоке и в Африке. Л. Курдыбаха пытался приспособить материалы представленные в учебниках к актуальной политической ситуации вводя изменения в материалы помещенные в учебниках. Изменения эти относились к главам касающимся новейшей истории, отношения к санационным властям, а также отношений с соседями Польши. Он предлагал введение в учебники разделов представляющих актуальную политическую ситуацию, то есть события 1939—1942 годов, в том числе и деятельность правительства генерала В. Сикорского.

В конце ноября 1942 г. Л. Курдыбаха представил отчет по изданию школьных учебников. В нем он подчеркнул затруднения связанные с этим сложным, в целом, мероприятием. Затруднения эти вытекали, по мнению Л. Курдыбахи, равным образом как из-за объективных соображений, так и из расхождений во взглядах и позициях польской эмиграционной общественности в Палестине. Он предлагал издавать учебники не только общеобразовательного характера, но расширить их круг с предназначением для профессионального обучения, а также печатать, произведения входящие в список обязательного чтения для детей и художественную литературу.

В Приложении было представлено содержание письма Лукаша Курдыбахи к Станиславу Коту от 13 сентября 1942 г., которое повлияло на судьбы его отправителя в 1942—1946 годы.

Перевела К. Клёша